

Душан М. Пејић¹
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет

РОМАНИЈА – НОВА КОЦКИЦА У СРПСКОМ ТОПОНОМАСТИЧКОМ МОЗАИКУ

Кнежевић, Божица (2020) *Микротопонимија Романије*, Андрићград, Андрићев институт.

Један од најпрестижнијих издавача, бар кад је ријеч о научној србистичкој литератури – Андрићев институт из Андрићграда објавио је крајем 2020. године монографију *Микротопонимија Романије* ауторке др Божице Кнежевић, тадашњег доцента, а касније и ванредног професора на Катедри за србистику Филозофског факултета Универзитета у Источном Сарајеву. Познате околности изазване пандемијом вируса ковид-19 битно су утицале на успорену и ограничену дистрибуцију књиге, а онда су, усљед ауторкине преране и изненадне смрти 2023. године, изостала и евентуална представљања те промоције ове вриједне публикације. Због свега наведеног и наш приказ унеколико долази са закашњењем.

Сходно прилици, у најкраћем ћемо изложити животопис покојне др Божице Кнежевић. Професорица Божица Кнежевић (рођ. Бајовић) напустила нас је 21. августа 2023, у 44. години. Рођена је у Пљевљима 1980. год. Студије српског језика и српске књижевности завршила је на Филозофском факултету у Палама Универзитета у Источном Сарајеву, гдје је 2012. године одбранила и магистарски рад на тему *Микротопонимија Пала*. Титулу доктора наука стекла је 2016. године на Филолошком факултету у Београду одбраном дисертације под називом *Микротопонимија и говор Романије*. Краће вријеме радила је као професор српског језика и књижевности у Средњошколском центру Пале, након чега је бирана за вишег асистента на Катедри за србистику Филозофског факултета у Палама, гдје је прошла и кроз научна звања доцента и ванредног професора за ужу научну област Специфични језици (Србистика – Дијакхронија српског језика). Била је одговорни наставник на предметима Акцентоло-

гија српског језика, Дијалектологија српског језика, Ортографија и ортоепија српског језика, а држала је наставу и из општијих курсева српског језика на нематичним студијским програмима. Учествовала је на више научних скупова код нас и у иностранству, као и на неколико научних пројеката, а објавила је двадесетак научних радова. Посебно ваља нагласити да је била мајка троје дјце.

Монографија *Микротопонимија Романије*, која је ауторкина прерађена докторска дисертација, изашла је као шеста књига у знаменитој Библиотеци *Знамен србистике* Одржења за језик Андрићевог института, а под уредништвом проф. др Милоша Ковачевића. Књига је штампана у мањем формату (20 цм) и има 334 стране текста, структурисаног у седам поглавља: 1. Увод (pp.9–15), 2. Преглед ванлингвистичких особености (pp.17–35), 3. Фонетске особености говора Романије (pp.37–71), 4. Ојконими (pp.73–91), 5. Микротопонимија (pp.93–234), 6. Закључак (pp.235–252), 7. Регистар микротопонима Романије (pp.253–316). При крају књиге дати су Литература (pp.317–328), Регистар имена (pp.329–332) те Биљешка о аутору (p.333).

У уводном дијелу књиге ауторка Божица Кнежевић, између осталог, подсећа на познату чињеницу да негативна демографска кретања, урбанизација и замирање села, те одустајање од бављења пољопривредом доводе до губљења микротопонима на ареалима захваћеним тим процесима. Уз то, иако је списак прилога из босанскохерцеговачке топономастике прилично дуг, ријеч је о углавном мањим и парцијалним радовима, а упадљив је, потцртава ауторка, недостатак топономастичких студија које би системски обрадиле веће ареале попут општина и сл. Из свега овога проистиче и мотив, али и неодољност писања овакве студије која би дала (топ)ономастичку слику романијске регије.

У *Прегледу ванлингвистичких особености*, како је то у студијама ове врсте и пракса, ауторка прво убицира истраживани ареал истичући да се име *Романија* доживљава не само као назив за планину већ и за ширу регију, а испитивано подручје подразумијева дијелове општина Соколац и Пале. У кратким цртама дају се и опште географске (геолошке и хидрографске) особености посматраног терена, а затим се знатно детаљније представљају историја романијског краја те поријекло становништва. Наглашава се да је овај простор насељен још од праисторије, о чему свједоче и археолошки налази тзв. гласиначке културе, а за ономастичка истраживања посебну важност, како примјећује ауторка, имају бројне градине и г(р)омиле расуте широм романијског платоа. Наводећи обимну и разноврсну археолошку, историографску и етнолошку литературу, као и пописе становништва и путописе, Кнежевић нас упућује и у средњовјековну и нововјековну историју овог поднебља, чији се рефлeksi, како ће каснија анализа

показати, и те како очитују у савременој топонимији. Закључује се и да су данашњи становници Романије (готово стопроцентно Срби православци) највећим дијелом по поријеклу досељеници из Пиве и Дробњака, понајвише у 19. вијеку, чиме је пресудно условљена и 'источнохерцеговачка дијалекатска физиономија' овог краја. На крају поглавља дата је и *Карта истраживаних пунктова*.

Будући да су топоними 'језички дијалекатски подаци у којима се добро чувају локалне особине говора', ауторка посебну пажњу посвећује и *Фонетским особеностима Романије*, што је и наслов трећег поглавља књиге. Закључује се да су одступања од стања у источно(старо)херцеговачкој матици овдје готово занемарљива. У погледу вокализма, та одступања тичу се унеколико заступљеније отворености или затворености вокала, што је општепозната особина говора у Босни. Ипак, наглашава ауторка, и вокалске елизиде те вокалске контракције у говору Романије много су рјеђе него у другим говорима Босне. Разлика у односу на пивски и дробњачки говор готово да нема ни кад је ријеч о консонантизму, у оквиру кога се посебна пажња, наравно, поклања опису гласова Х, Ф и Ј. Нарочито се наглашава да је у питању штакавски говор, што је диференцијална црта овог говорног модела према сусједном источнобосанском ијекавско-шћакавском говорном типу. На примјерима из корпуса објашњавају се и друге асимилационо-дисимилационе појаве романијског консонантизма, као што су јотовања, упрошћавања сугласничких група, метатезе и сл.

У одјелку *Ојконими* ауторка најприје освјетљава сам ороним *Романија*, те даје преглед досадашњих тумачења његовог постања, као и најраније историјске помене, доводећи га у коначници у везу са етнонимом *Роман* и смјештајући његов настанак у период досељења Словена. Након тога дата је прво семантичка, а затим и структурална класификација тридесет трију романијских ојконима. У оквиру семантичке класификације ауторка, по већ у ономастици општеприхваћеном обрасцу, издваја ојкониме са антропонимском основом (нпр., *Озерковићи*²) и ојкониме апелативног постања, који се даље разврставају на оне мотивисане хидронимима (*Оточина*), изгледом терена и површинским својствима тла (*Брњица*), зоонимима (*Дикаљи*), фитонимима (*Јасен*), те привредним активностима (*Стајна*). На структуралном плану Кнежевић издваја три групе ојконима: једночане неизведене (*Понор*), једночане изведене (*Раковац*), те вишечлане ојкониме унутар којих раздваја ојконимне сраслице (*Љубогошта*) и ојконимне синтагме (*Кадино село*).

² Због, с једне стране, ограничености простора, те с друге стране, великог броја (микро)топонимских класа и поткласа које би требало илустровати, у заградама ћемо наводити углавном само по један примјер за сваки тип. Напоменућемо и то да су, наравно, сви топоними у књизи акценатовани, а ми их из практичних разлога у овоме приказу пишемо без ознака нагласка.

Пето, централно и најобимније, поглавље књиге чини *Микротопонимија (земљишна имена)*. Користећи се умногоме руском литературом, као и најрелевантнијим радовима српск(охрватск)е ономастике, ауторка најприје дефинише микротопонимију и објашњава њене функције и природу, а затим наводи и различите обрасце који су досад коришћени за класификовање микротопонимских корпуса. Опредјељује се да своју грађу анализира и класификује према утврђеном методолошком обрасцу којим се користе и Петар Шимуновић у *Топонимији отока Брача* (1972), Драгомир Вујичић у *Хидронимима (именима вода)* у *лијевом сливу Дрине* (1982) те Михаило Шћепановић у необјављеној докторској дисертацији *Говор и микротопонимија Дробњака* (2007). Сљедствено томе, Кнежевић прикупљене микротопониме разврстава на сљедеће групе: А. Географски називи условљени физиогеографским својствима тла; Б. Географски називи од других топонима; В. Хидроними; Г. Човјек и називи; Д. Антропонимске и сличне категорије у микротопонимији; Ђ. Називи тамног постања.

Да би се јасније сагледале карактеристике денотата и извршило прецизније диференцирање, наведене општије групе дијељене су на подгрупе, па се у оквиру прве скупине издвајају наредне цјелине: 1. Географски термини у микротопонимији; 2. Називи условљени размјештајем, обликом и изгледом терена; 3. Називи који означавају површинска својства тла; 4. Називи који означавају састав и особине тла; 5. Фитоними у топонимима; 6. Зооними у топонимима; 7. Називи одређени односом према другим онимима; 8. Посебни географски називи. У оквиру прве подгрупе, посебна пажња поклања се оним географским терминима који су топонимизовани, а у међувремену су ишчезли из говора становника, па сад живе искључиво као топоними, значењем непрозирни за оне који се њима користе (нпр., *Мера, Муша, Палучак*). Издвајајући и тумачећи микротопониме из друге подгрупе (*Брк, Кик, Близанац*), ауторка закључује да су ови називи највећим дијелом топономастичке метафоре, а затим детаљније објашњава и анализира механизме метафоре и ексметафоре у земљишним именословима (особито на примјеру *Глава*). Међу микротопонимима треће (*Широка лука*) и четврте (*Модри камен*) подгрупе, како примјећује ауторка, највише је двочланих имена, па се усредсређује на испитивање односа и функције првога и другога члана у имену. Код земљишних имена из пете и шесте врсте Кнежевић испитује како флора и фауна постају мотив у номинацији те шта нам таква имена говоре о садржају именованог објекта (*Папратни до, Љељенбрдо*). Кад је ријеч о топонимима одређеним односом према топонимима из окружења, закључује се да је тај однос углавном изражен или преко приједлога (*Виш бунара*) или опречним придјевима попут *горњи* и *доњи*, *велики*

и мали (*Горњо врело*). У посљедњој, осмој подгрупи разматрају се називи који су семантички непрозирни, односно чија је мотивација недовољно јасна и који су често изражени апстрактумима (*Батал, Бачкала, Вараге*).

Велики број романијских микротопонима припада и скупини географских назива од других топонима (*Боговићка чаура*, нпр.), а констатује се да су оваква имена двочлана, при чему је први, адјективни члан изведен према познатијем топониму, а други дио имена углавном представља неки географски термин у идентификацијској улози.

У вези са хидронимима, ауторка примјећује да усљед крашког рељефа на Романији нема већих водотокова (изузев ријеке *Миљацке*), али да овај крај обилује изворима и потоцима, па и мочварним земљиштем. Анализа показује да међу забиљеженим хидронимима има доста географских термина (*Локва*), као и оних који су настали према својствима или изгледу именованог објекта (*Студено врело*), а нису ријетки ни хидроними који означавају људску дјелатност (*Чатрња*). Ипак, закључује ауторка, најбројнији су хидроними антропонимског постања (*Ајдучки извор*).

Имена из групе Човјек и називи Божица Кнежевић разврстава најприје на три групе: 1. Трагови друштвеног живота у топонимији (нпр., *Бандијера*); 2. Културе, тло и његово искориштавање (*Пландиште*); 3. Трагови духовног живота у топонимији (*Савина столица*), а затим наведене скупине дијели на још уже класе.

Као особито бројна група романијских микротопонима издвајају се они антропонимског постања. Ауторка најприје тумачи узроке њихове бројности и разноврсности, а затим их и разврстава према сљедећим категоријама: 1. Мушка лична имена (и презимена) у двочланим називима (*Церовића барица*), 2. Мушка лична имена (и презимена) у једночланим називима (*Беривој*), 3. Женска лична имена у двочланим називима (*Савкино врело*), 4. Женска лична имена (и презимена) у једночланим називима (*Ружица*). У вези са двочланим називима наводе се и апелативи у функцији регенса (географски и привредни термини), а уз једночлана имена анализирају се суфикси помоћу којих су творена, њихова значења и фреквенција.

Међу географским називима тамног постања нашло се петнаестак романијских микротопонима (нпр., *Ајноге*), а ауторка је, консултујући релевантну и разноврсну литературу, понудила хипотезе за њихову мотивацију и етимологију.

Проводећи структуралну класификацију микротопонима Романије, ауторка прикупљена имена дијели на неколико скупина. Прва скупина топонима сачињена је из топономастичких апелатива без допуна, гдје је, углавном, ријеч о топонимизацији апелатива без промјене у његовој форми (нпр., *Седло*). Као

друга скупина посматрају се топономастичке изведенице, које настају суфиксалном (*Сумбуловац*), префиксалном (*Подосоје*) и суфиксално-префиксалном (*Залоквенице*) творбом. У овој групи ауторка анализира значења, функције и природу афикса који су заступљени у грађи, те представља различите творбене обрасце. Нису у романијском топономастикону ријетке ни сложенице, односно топономастичке сраслице, те Кнежевић, очекивано, и њима поклања истраживачку пажњу и издваја неколико образаца за њихово творење (*Вранозуб*, *Трундебела*). У посљедњу подгрупу улазе двочлане и вишечлане топономастичке синтагме, које су, како ауторка показује, и најзаступљеније у прикупљеном корпусу, а самим тим и прилично разноврсне, па се и у овом случају издваја неколико творбених модела (*Ан Обођаш*, *Под Дивљаном*).

У *Закључку* књиге Божица Кнежевић у најкраћем сумира претходна разматрања устврђујући да микротопонимијска слика Романије, уз присутан али ипак ограничен турски и германски уплив, показује доминирајући утицај српског православног становништва, досељеног, надасве, дробњачком миграционом струјом. Сходно томе, природно произлази и закључак да је говор овог подручја 'ијекавски говор штокавског нарјечја источнохерцеговачког говорног типа, који показује источнохерцеговачку говорну једнообразност са мањим и занемарљивим одступањима', те да је Романија и по говору и по слици топонимије 'интегрални дио српског језика'.

Особито важан дио књиге јесте и *Регистар микротопонима Романије*, у коме је азбучним редом представљено преко хиљаду и по акцентованих земљишних имена романијске регије. Уз микротопониме давани су кратки описи именованих објеката и њихова локализација, а понекад и фрагменти из говора информатора, у којима је употребљен дати назив и који покаткад садрже народну етимологију појединих имена.

На крају књиге налази се *Литература*, са пописом око сто педесет коришћених библиографских јединица, углавном на српском и руском језику. Након тога је, ради лакшега сналажења, дат и азбучни *Регистар имена*, а на самом концу књиге и кратка *Биљешка о аутору*.

Монографија Божице Кнежевић *Микротопонимија Романије* нова је и важна коцкица у структури српског топономастичког мозаика. У њој је савременом ономастичком методологијом проучен и представљен један досад научно необрађен ареал и (микро)топонимски корпус. Будући таква, она ће бити вишеструко корисна, прије свега, проучаваоцима српскога именословља, али и онима који се научно интересују за проблематику српских говора у Босни. Имајући у виду нужну полидисциплинарност ове студије као и домете њених

Душан М. Пејић

закључака, сигурни смо да користи од ње могу имати и етнологи, географи те историчари (можда и археолози?) који се баве романијским крајем, па и (источном) Босном. Биће, вјерујемо, и добродошао приручник студентима српскога језика и књижевности, с обзиром на то да све чешће у наставним плановима и програмима ономастика налази своје мјесто и показује се као изузетно подстицајна и изазовна за семинарске и мастерске радове. Иако ову монографију одликују подразумијевајући строг научни апарат и стручна терминологија, увјерени смо да као таква она неће бити нечитљива широј јавности, а нарочито занимљиво штиво представљаће управо Романијцима, нарочито Паљанима и Сокочанима, као и свим многобројним заљубљеницима у овај крај.